Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények, Miskolc, XVII. évfolyam, 1. szám (2024), pp. 9–22.
https://doi.org/10.32977/anyk.2024.002

A HONOSÍTÓ ÉS AZ IDEGENÍTŐ FORDÍTÁSI STRATÉGIÁK KÖZÖTTI VÁLASZTÁS JELENTŐSÉGE A NYELVEN BELÜLI FORDÍTÁSBAN

THE IMPORTANCE OF THE CHOICE BETWEEN DOMESTICATING AND FOREIGNISING TRANSLATION STRATEGIES IN INTRALINGUAL TRANSLATION

DOBOS CSILLA[1]

Absztrakt: A nyelvközi fordítás kutatásához alkalmazott terminológiai keretrendszer alapján eredményesen vizsgálhatók a nyelven belüli fordítás jellemzői is. A honosítás és az idegenítés terminusokkal jelölt két alapvető fordítási stratégia is ebbe a keretrendszerbe tartozik. Vizsgálatuk lehetővé teszi a nyelven belüli fordítás sajátosságainak a pontosabb leírását, a nyelvek közötti fordítási folyamatra jellemző ismérvek feltárását és egyes fordítói döntések megalapozottabb indoklását.

Az alábbiakban azt vizsgálom, vajon mely tényezők határozzák meg a nyelven belüli fordító döntéseit a honosítás és idegenítés dichotómiájának területén.

Kulcsszavak: *honosítás, idegenítés, fordítói stratégia, intralingvális fordítás, célcsoportfüggő fordítói választások és döntések*

Abstract: The terminological framework used for the study of interlingual translation can also be used to investigate the characteristics of translation within a language. The two basic translation strategies, denoted by the terms domesticating and foreignising, fall within this framework. Examining them will allow a more precise description of the characteristics of intralingual translation, the identification of features specific to the interlingual translation process and a better justification of certain translation decisions.

In the following, I will examine which factors determine the intralingual translator's decisions in the dichotomy of domesticating and foreignising.

Keywords: *domesticating, foreignising, translation strategy, intralingual translation, target-group-dependent translator choices and decisions*

[1] DR. HABIL. DOBOS CSILLA
egyetemi docens
Miskolci Egyetem BTK MFI
Alkalmazott Nyelvészeti és Fordítástudományi Tanszék
doboscsilla52@gmail.com

A szavak különlévők és gyöngysorszerűek.
A dolgok összefüggők és halomszerűek.
Ezért a szavak és a dolgok csak súrolják egymást.
(Weöres Sándor)

1. Bevezetés

A honosítás és az idegenítés két olyan **alapvető fordítási stratégia**, amelyek határozott döntést követelnek a fordító részéről és amelynek lexikai, szintaktikai, szövettani és pragmatikai „következményei" – kisebb vagy nagyobb számban – minden fordításban fellelhetők. A fordítástudományban axiómának tekintjük, hogy a fordító gondolkodásának egyik alapvető tulajdonsága a **mérlegelés** képessége, vagy másképp fogalmazva: a fordító mindenkori hermeneutikai útvonalát folyamatos döntések és választások jellemzik. Minden döntés során meg kell vizsgálni a választásból fakadó célnyelvi „szövődményeket" és azok értelmezésbeli előnyeit, gyakorlati hasznosságát a célnyelvi befogadók körében. Előfordul, hogy egy-egy stratégia, köztük a honosítás és az idegenítés, túlzott kognitív terheléssel (Heltai 2009) vagy aránytalanul nagy információvesztéssel jár, ezért mindig célszerű az adott stratégia alkalmazásának gondos mérlegelése. Eltekintve az eseti, egyedi vagy speciális fordítási megbízásoktól, a mérlegelésben a legfontosabb megközelítési szempont a célcsoport érdeke és igénye.

Mielőtt megvizsgáljuk, hogy a honosítás és az idegenítés fordítási stratégiák milyen hatással vannak a célszövegre és a befogadóra az intralingvális fordításban, röviden áttekintjük e két eljárás lényegét.

2. Néhány gondolat a honosítás és az idegenítés fordítási stratégiákról

A honosítás és az idegenítés leírásával foglalkozó hazai és külföldi szakirodalom részletesen bemutatja e két alapvető stratégiát, így – bár nem teljesen ellentmondásmentesen –, de összességében véve a dichotómia egyértelműen jellemezhető. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy a fordításban dichotómia, vagyis két ellentétes, egymást kizáró stratégia helyett rendszerint sokkal komplexebb döntési és választási lehetőségekkel szembesülünk, minimum trichotómiával.

A következőkben a honosítás és az idegenítés jelenségének rövid bemutatása Vermes Albert (2020) és Fischer Márta (2023a, 2023b) munkái alapján történik. Írásaikban a szerzők részletesen elemzik a két stratégia közötti alapvető különbségeket, amelyeket az *1. táblázat*ban összegeztem.

A táblázat oszlopaiban felsorolt jellemzők alapján jól látható, hogy a honosító stratégia a „célnyelvi közönséghez igazodik, és célja a célnyelvi kultúrába való illeszkedés" (Fischer 2023a: 6), ezzel szemben az idegenítő stratégia „középpontjában a forrásnyelvi szöveghez való hűség áll, és célja az idegenszerűség hangsúlyozása" (Fischer 2023a: 6).

1. táblázat
A honosítás és az idegenítés fordítási stratégiák főbb jellemzői

HONOSÍTÁS **HONOSÍTÓ STRATÉGIA**	**IDEGENÍTÉS** **IDEGENÍTŐ STRATÉGIA**
A célnyelvi olvasó igényeit, elvárásait veszi figyelembe, a célnyelvi közönséghez igazodik.	A forrásnyelvi szöveget tartja szem előtt, a forrásnyelvi szöveghez való hűség jellemzi, a forrásnyelvi szöveget követi.
A célnyelvi kultúrához illeszkedik, a célnyelvi kultúra értékeihez igazodik.	Az idegenszerűséget hangsúlyozza, a nyelvi és a kulturális különbségek megőrzése jellemzi.
Kommunikatív fordításnak is nevezhetjük, mert a célnyelvi olvasóra gyakorolt hatás a fontos.	Szemantikai fordításnak is nevezhetjük, mert a forrásnyelvi szöveg információtartalmának a megőrzése a fontos.
A dinamikus ekvivalencia jellemzi, mert a célnyelvi befogadót tartja szem előtt.	A formális ekvivalencia jellemzi, mert a forrásnyelvi szöveget részesíti előnyben.

A honosítás és az idegenítés stratégiái közötti választást – a fordító szubjektív hozzáállásán és döntésein kívül – több objektív tényező befolyásolja. Az egyik ilyen fontos tényező a **szöveg típusa**. Tudományos vagy hivatalos szövegekben a fordítók rendszerint előnyben részesítik az idegenítő stratégiát, itt ugyanis előtérbe kerül, sőt követelmény a forrásnyelvi szöveg információtartalmának a lehető legteljesebb megőrzése. Például egy orvostudományi szakszöveg fordításakor nem lehet elsődleges és meghatározó szempont a célközönség igényeihez vagy elvárásaihoz, esetleg szakmai, szaknyelvi, illetve terminológiai ismereteihez való igazodás, kiváltképpen ha a célközönség szakemberekből áll. Ezzel szemben a közéleti, publicisztikai és kiemelten a szépirodalmi szövegekben jellemzőbb a honosító stratégia alkalmazása, hiszen itt egyaránt fontos lehet a célnyelvi kultúra értékeihez való igazodás és a célnyelvi olvasóra gyakorolt optimális hatás.

A szöveg típusán kívül fontos tényező a honosítás és az idegenítés stratégiái közötti választásban a **célközönség** (célcsoport, befogadó) tudatos figyelembevétele. Például a gyermekek számára készült mesefordításokban dominál a honosító stratégia, míg a felnőttek számára íródott, egzotikus helyekre elkalauzoló útleírásokban előtérbe kerülnek az idegenítő stratégiák, hiszen ebben az esetben fontos lehet a kulturális különbségek és általában az idegenszerűség hangsúlyozása.

A *2. táblázat*ban – a célközönség szempontjából – összegeztem a honosító és az idegenítő stratégiák céljait, a célok eléréséhez szükséges döntéseket és a hermeneutikai útvonal alakulását (Vermes 2020; Fischer 2023a, 2023b).

2. táblázat
A honosítás és az idegenítés céljai és eszközei

	HONOSÍTÁS	**IDEGENÍTÉS**
Célok:	A feldolgozási erőfeszítés szintjének alacsonyan tartása, csökkentése.	A feldolgozási erőfeszítés szintje változatlan, esetleg nagyobb.
Fordítói döntések és eljárások mint eszközök:	A célnyelvi kultúra számára idegen, nehezen érthető információ megváltoztatása, módosítása.	A célnyelvi kultúra számára idegen, nehezen érthető információ megőrzése, átvitele a célnyelvi szövegbe.
Következmények a célközönség számára:	A befogadó a forrásnyelvi szöveg értelmezéséhez szükséges interpretációs útvonaltól egyszerűbb hermeneutikai utat jár be.	A befogadó a forrásnyelvi szöveg értelmezéséhez szükséges interpretációs útvonallal azonos vagy attól bonyolultabb hermeneutikai utat jár be.

Vermes Albert idézett cikkében (2020: 45–59) a kultúraspecifikus kifejezések fordításának vizsgálata során abból indul ki, hogy a fordítói stratégiát nyomon lehet követni a fordítói műveletek szintjén. Ennek értelmében a szerző négy műveletet azonosít: (1) az egyszerű átvitelt, (2) a tényleges fordítást, (3) a releváns enciklopédikus tartalmat megőrző behelyettesítést és (4) a jelentést teljesen megváltoztató módosítást (Vermes 2020: 45). A két első művelet az idegenítő stratégia, míg a harmadik és a negyedik művelet a honosító stratégia eszközei. Ismereteim szerint Magyarországon még nem vizsgálták az intralingvális fordítás területén a honosítás és idegenítés stratégiáit, ezért első megközelítésben (és egy cikk keretein belül) a **behelyettesítést** és a **módosítást** vizsgáljuk.

Miután a szaknyelvről köznyelvre történő, regiszterváltással járó intralingvális fordítás legfőbb célja a laikus célközönség befogadási erőfeszítéseinek az optimalizálása (jellemzően csökkentése), ezért nagy bizonyossággal feltételezhető, hogy az intralingvális fordító nagy számban alkalmaz honosítási stratégiát. Feltételezhető továbbá, hogy idegenítő stratégiát is alkalmaz, mivel vannak olyan kommunikációs színterek, ahol fontos az információs tartalom megőrzése és átvitele a célszövegbe. Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy az ún. intralingvális fordítási ekvivalenciának több szintje van, amelyek a mindenkori célközönséghez igazodva egy skála mentén változnak (Dobos 2023a, 2023b). Másképp tájékoztatom a gyerekeket, a felnőtteket, a fogyatékkal élő személyeket, az érettségivel nem rendelkezőket, az érdeklődő laikusokat, az időseket stb. ugyanarról a közérdekű témáról, vagyis a honosító és az idegenítő stratégiák és a fordítói műveletek aránya a célközönségtől

függően eltérő. Ezért például az *1991. évi LXIV. törvénynek*[2] több intralingvális fordítása is létezik, ahogyan ez a nyelvközi fordításoknál is tapasztalható *(3. táblázat)*. A célszövegváltozatok – többek között – az alkalmazott fordítói stratégiák és műveletek számában különböznek egymástól.

3. táblázat

Az 1991. évi LXIV. törvény két intralingvális szövegváltozata

Eredeti szöveg	**Intralingvális fordítás 1.**	**Intralingvális fordítás 2.**
1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről	Általános gyermekjogi ismeretek szülőknek és szakembereknek (2014)[3]	Gyermekjogi Egyezmény gyereknyelven Készült az Egyezmény 30. évfordulójára[4]
2. cikk 1. Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják és biztosítják a joghatóságuk alá tartozó gyermekek számára az Egyezményben lefektetett jogokat minden megkülönböztetés, nevezetesen a gyermeknek vagy szüleinek vagy törvényes képviselőjének faja, színe, neme, nyelve, vallása, politikai vagy más véleménye, nemzeti, nemzetiségi vagy társadalmi származása, vagyoni helyzete, cselekvőképtelensége, születési vagy egyéb helyzete szerinti különbségtétel nélkül.	2. cikk Az egyezmény értelmében tehát minden gyermeket ugyanazok a jogok illetik meg, függetlenül attól, hogy milyen a bőre színe, vallásos vagy nem, mi a véleménye egy adott témában, fogyatékkal él vagy nem stb. Ez az egyenlő bánásmód követelménye. Ha egy gyermeket azonban valamely fentebb felsorolt tulajdonsága miatt hátrányosan megkülönböztetnek, azt diszkriminációnak nevezzük.	2. cikk A megkülönböztetés tilalma: Ezek a jogok mindenkit ugyanúgy megilletnek, mindegy, hogy ki vagy, hol élsz, milyen nyelven beszélsz, mi a vallásod, fiú vagy lány vagy, fogyatékossággal élsz vagy sem, szegény vagy gazdag vagy; mindegy, hogy mit csinál vagy hisz a családod. Tilos a megkülönböztetés!

[2] 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99100064.tv

[3] https://www.ijsz.hu/UserFiles/altalanos_gyerekjog_v03.pdf

[4] https://unicef.hu/wp-content/uploads/2019/05/gyermekjogi-egyezmeny-gyereknyelven-2019.pdf

Eredeti szöveg	Intralingvális fordítás 1.	Intralingvális fordítás 2.
2. Az Egyezményben részes államok megteszik a megfelelő intézkedéseket arra, hogy a gyermeket hatékonyan megvédjék minden, bármely formában jelentkező megkülönböztetéstől és megtorlástól, amely szülei, törvényes képviselői vagy családtagjai jogi helyzete, tevékenysége, véleménynyilvánítása vagy meggyőződése miatt érhetné őt.	A gyermek életében különös jelentősége van a szülőnek, törvényes képviselőnek, családtagoknak. Éppen ezért fontos a negatív diszkrimináció tilalmát kiterjeszteni a hozzátartozók tevékenysége, véleménynyilvánítása vagy meggyőződése stb. miatti megkülönböztetésre is.	

3. A honosítás és az idegenítés mint újabb hídfogalmak

Az intralingvális fordítás mint (viszonylag) új, multidiszciplináris tudományterület a fordítástudományon belül az interlingvális fordítás dinamikusan fejlődő „kistestvére", amely számos elméleti és gyakorlati ponton kapcsolódik az interlingvális fordításhoz, de – egyedi jellemzőit tekintve – markánsan el is különíthető attól. Jelen fejezet célja, hogy a két terület közötti hasonlóságok és eltérések alapján az ún. **hídfogalmak** segítségével, összehasonlítva az inter- és az intralingvális fordítást, ez utóbbi jellegzetességeit tárja fel a honosítás és az idegenítés alkalmazásával kapcsolatban.

Az intralingvális fordítás messze több annál, mint néhány nyelvszerető ember játékos tevékenysége. Az emberek élete és a társadalom fenntartható fejlődése ma már elképzelhetetlen intralingvális fordítás nélkül. A fordítástudományban a XXI. század elején nem lehet nem kellő figyelmet fordítani a „kistestvérre" és tudományosan megalapozott kutatásokat végezni annak érdekében, hogy minél hatékonyabban felhasználható intralingvális célszövegek készüljenek, amelyek megfelelnek a fenntartható társadalmi, gazdasági, környezetvédelmi és nem utolsósorban egészségügyi követelményeknek. Az intralingvális fordítás átfogó, tudományterületeken átívelő, integratív leírása mellett fontos cél a nyelven belüli fordítás sokszínűségének, szerteágazó összefüggésrendszerének és egyben szépségének, érdekességének a bemutatása is. Többek között ezen feladatok megvalósításában játszanak fontos szerepet a hídfogalmak, amelyek – alapul véve az összetett szó (terminus) metaforikus jelentését – valóban hídként kapcsolják össze a fordítás alaptípusait a fogalmak, illetve az elméletek mentén. A hidat (a hídfogalmakat) az interlingvális fordítás felőli oldalról kell megközelíteni, hiszen ez az a fordítástípus, amely a fordítástudomány fejlődése során a kutatások középpontjában állt. A múltban és a jelenben is elsődlegesen ennek a területnek a vizsgálatára irányul a kutatók figyelme.

Hídfogalmaknak azokat a fogalmakat nevezzük, amelyek két olyan, egymással meghatározott (pl. alá-, fölé- vagy mellérendelő) viszonyban lévő területet kapcsolnak össze, amelyeket össze kívánunk hasonlítani. Az **összehasonlított jelenségek** nem lehetnek sem túl különbözőek, sem azonosak: csak az egynemű jelenségek összevetésének van értelme, a teljesen azonos vagy teljesen eltérő jelenségek összehasonlítása értelmetlen. Az összehasonlítás értelmét éppen az **egynemű jelenségek közötti különbségek** adják. A fordítás két típusa (inter- és intralingvális) pontosan megfelel ezeknek a kritériumoknak: egynemű jelenségek, hiszen mindkét esetben fordításról van szó, ugyanakkor különbségek adódnak abból, hogy az első esetben nyelvek között, míg a második esetben egy nyelven belül történik a fordítás.

A fentiek alapján a fordítás két alapvető típusának összehasonlító elemzésére javaslom a hídfogalmak terminus bevezetését, kiemelten az intralingvális fordítás sajátosságainak a feltárására. Az összehasonlító elemzés alapját és keretét az interlingvális fordítás biztosítja, amely összehasonlíthatatlanul átfogóbban és mélyebben vizsgált területe a fordítástudománynak.

A **híd** önmagában is egy olyan funkcionális entitás, amelynek egyfelől összekötő, másrészt elválasztó szerepe van.[5] Pontosan ugyanúgy, ahogyan ez a fordítás két típusának az esetében megfigyelhető. Fontos továbbá az is, hogy a híd valóságreferenciái és metaforikus jelentése szorosan kapcsolódnak egymáshoz, és ezáltal új minőségeket, új összefüggéseket eredményeznek.

Az intralingvális fordítás jellemzőinek feltárását elősegítő fordítástudományi hídfogalmakhoz sorolhatjuk a fordítástudomány összes alapfogalmát, kiemelten az alábbiakat: ekvivalencia, eredeti szöveg, transzfer, transzformáció, átváltási műveletek, célcsoport, fordítási univerzálék, explicitáció, implicitáció, aszimmetria-hipotézis stb. Ebbe a felsorolásba illeszkedik a honosítás és az idegenítés is.

4. A honosítás és az idegenítés szerepe az intralingvális fordításban

Az intralingvális fordítás rendkívül sokrétű, sok szempontból vizsgálható jelenség, amelynek különböző típusai és altípusai vannak (vö. Dobos 2014). Az alábbiakban a regiszterváltás iránya szerint megkülönböztethető lehetséges típusok közül a **szaknyelvről köznyelvre** történő nyelven belüli fordítást választjuk a honosítás és az idegenítés stratégiáinak gyakorisági elemzéséhez. A szaknyelvről köznyelvre történő átfordítás egyben a „bonyolult → egyszerű" irányú intralingvális fordítást is jelenti, ahol az „egyszerű" rendszerint az érthető, közérthető, laikusok számára is értelmezhető célszöveg megalkotását foglalja magában. Jól mutatja az érthetőség iránti igényt Móra Ferenc *Aranykoporsó* című művének egyik részlete, amelyben az öregedő Diocletianus császár a fia sorsa felől kérdezi Biont, a csillagászt.

[5] Fábri Zoltán írta a hidakról: „A híd az ember legbüszkébb műve, az ív az esztétika legszebb vonala, a találkozás az etika legmagasabb foka: az emberiség szépsége és igaza." (Fábri in Tóth 2018: 433)

> A matematikus már kitette viasztábláját az asztalra. Keskeny kettős kör volt belerajzolva a zodiacus tizenkét csillagjegyével, a belső körben háromszög, amelynek egyik csúcsa a Nyilast, a másik a Szüzet, harmadik a Kost érintette. A háromszög és a belső kör között a bolygók jegyei látszottak. A császár mind a két könyökével az asztalra dőlt, és leplezetlen izgalommal kérdezte:
> – Van változás tavaly óta? […]
> – Akinek sorsát kutatod, […] most is a szerencseadó istenek oltalma alatt áll, mint eddig. Az ég szívéből indul ki az ascendens, s az aspectusok olyanok, amilyenek halandónak tán még sohase adattak.
> – Tehát semmi változás sincs?
> – Van, uram. A Hold kijött a házából, és a Venus oppositióba lépett a Jupiterrel.
> – **Ezt nem értem** – kapta föl a császár a fejét. – **Én nem vagyok tudós, beszélj az én nyelvemen.** (Móra 1932: 62, kiemelés a szerzőtől)

Amikor a szaknyelvről köznyelvre történő fordítást a fordítói stratégiák tükrében vizsgáljuk, abból célszerű kiindulni, hogy a fordító hogyan értékeli az eredeti szöveg és a célnyelvi kultúra viszonyát (Vermes 2020: 52). A honosítás a fordító részéről mindig asszimilációs törekvést jelent, vagyis olyan stratégiát, amely a befogadó kultúrához igazodik, a befogadó kultúrát tartja szem előtt a fordítói döntések meghozásakor. Ahogyan már említettük, a honosító stratégia tipikus eszközei a behelyettesítés és a módosítás. „Ilyen értelemben egy honosító fordítás tipikusan megváltoztatja, vagy egyenesen eltünteti a célnyelvi kultúra számára idegen feltevéseket, annak érdekében, hogy a feldolgozási erőfeszítés szintjét viszonylag alacsonyan tartsa.” (Vermes 2020: 52) Ezzel szemben a fordító az idegenítés során a forrásnyelvi szöveget helyezi előtérbe, igyekszik megőrizni a célnyelvi kultúra számára idegen vagy nehezen értelmezhető elemeket is, növelve ezáltal a feldolgozási erőfeszítés szintjét. Ugyanakkor lehetőséget kínál a befogadónak a forrásnyelvi szöveg tartalmának lehető legteljesebb megismeréséhez és interpretációjához.

Amikor a szaknyelvről köznyelvre történő nyelven belüli fordítást a fordítói stratégiák tükrében vizsgáljuk, célszerű kiindulási alap az a tény, hogy a fordító mindig a bonyolult szöveg irányából halad az egyszerűbb, közérthetőbb szöveg irányába. Ezért feltételezhető, hogy az intralingvális fordításban a fordító a célközönség számára ismeretlen, bonyolult, nehezen érthető információt megváltoztatja, egyszerűsíti vagy kihagyja.

A *4. táblázat*ban a betegjogi képviselő feladatait látjuk: a bal oldali oszlopban a jogszabály eredeti szövegét, a jobb oldalon pedig az Integrált Jogvédelmi Szolgálat által intralingvális fordítással készített szövegváltozatot.

Az *1. ábrán* látható szövegváltozat egy olyan plakáthoz készült, amelyen a betegek a kórházakban, rendelőintézetekben tájékozódhatnak arról, hogy az egészségügyi intézményekben betegjogi képviselők dolgoznak, akik a betegek panaszai alapján azok kivizsgálását kezdeményezhetik és segítenek a betegnek a tájékozódásban, a panaszkivizsgálás folyamatában.

4. táblázat
A betegjogi képviselő tevékenysége

1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről[6] 3. Cím: A beteg jogainak érvényesítése	**www.ijsz.hu Integrált Jogvédelmi Szolgálat plakátjának a szövege**
	FORDULJON HOZZÁNK BIZALOMMAL
30. § (2) A betegjogi képviselő tevékenysége különösen az alábbiakat foglalja magában:	Betegjogi képviselő
a) segíti a beteget az egészségügyi dokumentációhoz való hozzájutásban, azzal kapcsolatos megjegyzések, kérdések feltételében,	Segít az egészségügyi dokumentációhoz való hozzáférésben.
b) segít a betegnek panasza megfogalmazásában, kezdeményezheti annak kivizsgálását,	Segít a panasz megfogalmazásában. Panaszkivizsgálást kezdeményezhet.
*c)** a beteg írásbeli meghatalmazása alapján panaszt tehet az egészségügyi szolgáltató vezetőjénél, fenntartójánál, illetve – a beteg gyógykezelésével összefüggő ügyekben – eljár az arra hatáskörrel és illetékességgel rendelkező hatóságnál, és ennek során képviseli a beteget,	Tájékoztat a jogérvényesítés lehetőségeiről.
*d)** rendszeresen tájékoztatja az egészségügyi dolgozókat a betegjogokra vonatkozó szabályokról, azok változásáról, illetve a betegjogok érvényesüléséről az egészségügyi szolgáltatónál.	Tájékoztat a betegjogokról és a kötelezettségekről.

1. ábra
Az Integrált Jogvédelmi Szolgálat plakátja a betegjogi képviselő tevékenységéről a laikusok (betegek) számára

6 https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700154.tv

A honosítás eszközei az interlingvális fordításban – ahogyan már említettük (Vermes 2020: 52) – a behelyettesítés és a módosítás lehetnek. A **behelyettesítés** definíciója az alábbiak szerint fogalmazható meg: „Amikor egy forrásnyelvi kifejezés olyan fogalomra utal, amely hiányzik a célnyelvi kultúra kontextusából, esetenként helyettesíthető egy olyan célnyelvi kifejezéssel, amely egy tőle különböző, azonban az eredetihez hasonló enciklopédikus tartalommal bíró fogalmat aktivál, s ezáltal biztosítani képes a megnyilatkozás egészének relevanciáját észszerű mértékű feldolgozási erőfeszítés mellett. A behelyettesítés eredményezheti a fogalom részleges […] vagy teljes megváltozását […]". (Vermes 2020: 52). Ha a fenti meghatározást a nyelven belüli fordításra vonatkoztatjuk, a következő definíciót kapjuk: Amikor egy, az eredeti szövegben szereplő kifejezés olyan fogalomra utal, amely hiányzik a célközönség kognitív környezetéből, esetenként helyettesíthető a célszövegben egy olyan kifejezéssel, amely egy tőle különböző, azonban az eredetihez hasonló enciklopédikus tartalommal bíró fogalmat aktivál, s ezáltal biztosítani képes a megnyilatkozás egészének relevanciáját észszerű mértékű feldolgozási erőfeszítés mellett. A behelyettesítés eredményezheti a fogalom részleges vagy teljes megváltozását.

Érdekes felismerés, hogy a betegjogi képviselő tevékenységéről szóló szövegváltozatokban nem találunk behelyettesítést (a *hozzájutás* helyett a *hozzáférés* szó használata ebből a szempontból nem releváns és a helyettesítés valójában nehezen indokolható).

A **módosítás** olyan művelet az interlingvális fordításban, melynek során a fordító a forrásnyelvi kifejezést egy azzal nem egyenértékű célnyelvi kifejezésre váltja át, módosítja. „Módosításnak azt az eljárást nevezem, melynek során az eredeti kifejezést a fordító egy logikailag és enciklopédikusan sem egyenértékű célnyelvi kifejezéssel váltja föl […]. Ez esetben egyértelműen a feldolgozási erőfeszítés minimalizálásának igénye áll a háttérben." (Vermes 2020: 51). Ha Vermes Albert definícióját az intralingvális fordítás világára alkalmazzuk, akkor a következő meghatározást kapjuk: Az intralingvális fordításban a módosítás egy olyan eljárás, melynek során az eredeti kifejezést a fordító egy logikailag és enciklopédikusan sem egyenértékű kifejezéssel váltja föl a célszövegben. Ennek az eljárásnak a célja egyértelműen a feldolgozási erőfeszítés minimalizálása.

A betegjogi képviselő tevékenységéről szóló szövegváltozatokban nem találunk releváns példát a módosításra sem.

Még mielőtt téves következtetéseket vonnánk le, fontos leszögezni, hogy mindkét eljárás (behelyettesítés és módosítás) megtalálható, sőt rendszerint jellemző az intralingvális fordításra, ahogyan azt számos példa igazolja (pl. a Gyermekjogi Egyezmény különböző, célcsoportfüggő intralingvális fordításainak szövegváltozatai[7]). A *4. táblázat*ban szereplő példával csupán azt kívántuk bemutatni, hogy – minden logikusnak tűnő elvárás és feltételezés ellenére – a fordító (1) nem minden intralingvális fordítás során alkalmaz honosító stratégiára jellemző interlingvális műveleteket, ugyanakkor (2) vannak olyan speciális intralingvális műveletek, amelyek elsőd-

[7] https://gyermekjogiegyezmeny.hu/?page_id=280

legesen a szaknyelvről köznyelvre történő fordításra jellemzőek. Ezek az **egyszerűsítés** (pl. szintaktikai szerkezetek egyszerűsítése: *A betegjogi képviselő tevékenysége különösen az alábbiakat foglalja magában → Betegjogi képviselő*), a **rövidítés** és a rövidítésekből következő **kihagyás** (pl. *segíti a beteget az egészségügyi dokumentációhoz való hozzájutásban, azzal kapcsolatos megjegyzések, kérdések feltételében → Segít az egészségügyi dokumentációhoz való hozzáférésben*), valamint az előző eljárásokkal összefüggő **jelentésösszevonás** (pl. *a beteg írásbeli meghatalmazása alapján panaszt tehet az egészségügyi szolgáltató vezetőjénél, fenntartójánál, illetve – a beteg gyógykezelésével összefüggő ügyekben – eljár az arra hatáskörrel és illetékességgel rendelkező hatóságnál, és ennek során képviseli a beteget → Tájékoztat a jogérvényesítés lehetőségeiről*). Mindezen eljárások alapvető célja, hogy a befogadó közönség részéről elvárt feldolgozási erőfeszítést a fordító meg tudja valósítani – időbeli és kognitív szempontból egyaránt. Ugyanezt a célt hivatott támogatni a plakáton szereplő ábra, amely az információ tagolásában játszik szerepet. A jogi szakszöveg paragrafusokra, pontokra és alpontokra történő tagolásával szemben a plakáton gyorsabban és könnyebben átlátható az eltérő színekkel is jelölt, külön mértani alakzatokban feltüntetett információ.

A felsorolt műveleteknek a jellemzői nagyrészt megegyeznek a honosító stratégiát tükröző interlingvális műveletek (behelyettesítés, módosítás) sajátosságaival.

5. táblázat

A honosítás és az intralingvális műveletek jellemzői, céljai és eszközei

	HONOSÍTÁS	**EGYSZERŰSÍTÉS, RÖVIDÍTÉS, KIHAGYÁS, JELENTÉSÖSSZEVONÁS**
Jellemzők:	A célnyelvi olvasó igényeit, elvárásait veszi figyelembe, a célnyelvi közönséghez igazodik.	A célközönség igényeit, elvárásait veszi figyelembe, a célközönséghez igazodik.
Célok:	A feldolgozási erőfeszítés szintjének alacsonyan tartása, csökkentése.	A feldolgozási erőfeszítés csökkentése.
Fordítói döntések és eljárások mint eszközök:	A célnyelvi kultúra számára idegen, nehezen érthető információ megváltoztatása, módosítása.	A célközönség számára idegen, nehezen érthető információ megváltoztatása, módosítása: egyszerűsítése, rövidítése stb.
Következmények a célközönség számára:	A befogadó a forrásnyelvi szöveg értelmezéséhez szükséges interpretációs útvonaltól egyszerűbb hermeneutikai utat jár be.	A befogadó az eredeti szöveg értelmezéséhez szükséges interpretációs útvonaltól egyszerűbb hermeneutikai utat jár be.

Az *5. táblázat* azt is mutatja, hogy az interlingvális fordításra jellemző honosítási stratégia az intralingvális fordításra is jellemző. Eltérések – a fenti szöveg esetében – a honosítási stratégiát megvalósító műveletekben figyelhetők meg. Mindennek igazolására egy nagyobb korpuszban végzett vizsgálatra van szükség. A hídfogalom mint olyan (jelen esetben a honosítás) azonban kiválóan alkalmas az azonosságok és eltérések feltárására, valamint az intralingvális fordítás újabb ismérveinek a meghatározására.

5. Honosítás, intralingvális ekvivalencia és érthetőség

A honosítás kifejezés nemcsak a fordítástudományban, hanem az élet számos területén használatos fogalom, így például a biológiában. Beszélünk egzotikus növényfajok honosításáról, dísznövények honosításáról és folyamatosan végzünk növényhonosítási kísérleteket. „A honosítás célja az eltérő klímájú területekről származó fajták alkalmazkodóképességének fejlesztése a hazai viszonylathoz úgy, hogy **értékes, jó minőségű** termést adjanak." (Pepó 2010: 2, kiemelés a szerzőtől) Folytatva a biológiából vett párhuzamot, az intralingvális fordítás területén is az a fontos, hogy a célközönséghez alkalmazkodva **értékes, jó minőségű** szöveget (termést) kell alkotni.

Vajon teljesül-e ez a kívánalom a betegjogi plakát esetében? Összességében a plakát eléri a célját, mert elégséges és releváns információt közvetít a betegek (laikusok) számára, mégpedig jól átlátható, kiválóan tagolt formában. Az, hogy a szakkifejezéseket (pl. *egészségügyi dokumentáció, kezdeményez, betegjog*) a fordító (a plakát készítője) nem alakította át, nem helyettesítette egy olyan, az eredeti jogi kifejezéstől különböző, azonban az eredetihez hasonló enciklopédikus tartalmat aktiváló szóval (vö. Vermes 2020: 52), azzal magyarázható, hogy (1) a fordító szem előtt tartotta az eredeti jogi szöveget és (2) a laikus betegek részéről feltételezett egy bizonyos szintű jogi és egészségügyi tudást. Feltételezte, hogy a plakát szövege észszerű mértékű feldolgozási erőfeszítés mellett, a fogalmak jelentéstartalmának részleges vagy teljes megváltoztatása nélkül is befogadható és értelmezhető lesz a betegek számára.

6. Összegzés

Napjainkban kevés olyan területe van az életünknek, ahol nincs szükség intralingvális fordításra, éppen ezért fontos, hogy a fordítástudomány területén már rendelkezésünkre álló tudományos eredményeket alkalmazzuk az intralingvális fordítás kutatásában is. Számos kérdés vár megválaszolásra ezen a kutatási területen, jelenleg azonban még hiányoznak a nagy, párhuzamos korpuszok, amelyek általános következtetések levonását teszik lehetővé. Jelentős mértékben előrelendítik azonban a kutatásokat a hídfogalmak, amelyek az összehasonlító elemzés segítségével, az interlingvális fordításkutatásban elért eredményekre építve, sok új és releváns ismeretet tárhatnak fel.

A jelen rövid kutatás számos kérdést vet fel, összegzésként azonban megállapíthatjuk az alábbi tényeket:

- Az interlingvális fordításban fontos szerepet játszó honosítási stratégiák jól vizsgálhatók az intralingvális fordításban is (hídfogalmak).
- A honosításhoz köthető műveletek szintén alkalmasak az intralingvális fordítással készült szövegváltozatok elemzésére.
- Mivel a szaknyelvről köznyelvre történő intralingvális fordítás a bonyolult → egyszerű irányban halad, erre a típusú fordításra elsődlegesen a honosítási stratégia a jellemző. A cikkben szereplő rövid példa igazolja ezt, továbbá azt is, hogy a honosításhoz köthető műveletek a két fordítási típus esetében eltérőek. Ugyanakkor végleges és igazolható következtetések levonásához nagy korpuszon végzett elemzés szükséges.
- A cikkben szereplő példa azt mutatta meg, hogy az interlingvális fordításra jellemző, honosítási stratégiához kapcsolódó műveletek (behelyettesítés és módosítás) – a jogos és logikus elvárásokkal szemben – nem minden esetben „kötelező" jellemzői az intralingvális fordításnak.
- Honosítási stratégiához kapcsolódó, tipikus intralingvális műveletek az egyszerűsítés, a rövidítés és a kihagyás. Ezek a műveletek szorosan összefüggenek, átfedik egymást, olykor egymásból következnek.
- A honosítási stratégiához köthető műveletek gradualitásának mértéke célcsoportfüggő. (Például az egyszerűsítés mértéke, az absztrakciós szint mértéke, a szakmaiság szintje, a terminológiai sűrűség csökkentésének a mértéke, a kihagyás mennyisége stb.) Éppen ezért fontos a jövőben azt is vizsgálni, hogy a honosítás milyen mértékben befolyásolja az információ tartalmának a megőrzését.

Végül két alapvető és összegző jellegű megállapítás:

- Minél jobban követi a fordító a honosítási stratégiát és minél gyakrabban alkalmazza a honosítási stratégiához kapcsolódó műveleteket, annál nagyobb lesz az információs veszteség.
- Minél jobban követi a fordító a honosítási stratégiát és minél gyakrabban alkalmazza a honosítási stratégiához kapcsolódó műveleteket, annál kisebb lesz a szöveg befogadásához és értelmezéséhez szükséges kognitív erőfeszítés a célközönség részéről.

A fenti megállapítások több megválaszolásra váró kérdést vetnek fel. Releváns válaszokra csak nagy korpuszon végzett, átfogó kutatások során számíthatunk.

- Az elmondottak alapján jellemezhető-e az intralingvális fordítás mint **tudatos** veszteségek sorozata?
- Melyek a honosítási stratégiához köthető további intralingvális műveletek?
- Milyen mértékű honosítás esetén beszélhetünk még intralingvális fordításról?
- Vajon teljesíthető követelmény-e az érthetőség (közérthetőség) megteremtése és az üzenet relevanciájának megőrzése?

Irodalom

Dobos Csilla 2014. A nyelven belüli fordítás különböző típusai. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 8/2, 61–75.

Dobos Csilla 2023a. Az edukációs kommunikáció közérthetősége és az intralingvális fordítás ekvivalencia szintjei. *Szellem és Tudomány* 2–3, 200–213.

Dobos Csilla 2023b. Az inter- és az intralingvális ekvivalencia jellemzői a szakfordításban. *Porta Lingua* 2, 9–22.

Fischer Márta 2023a. Honosítsunk vagy idegenítsünk? Fordítási stratégiák a szövegszinttől a terminusig. *Fordítástudomány* 25/1, 5–25.

Fischer Márta 2023b. *Eurolektusok. Az Európai Unió hatása a nyelvekre, különös tekintettel a jogi nyelvre.* MeRSZ okoskönyvtár: Akadémiai Kiadó.

Heltai Pál 2009. Fordítás, relevancia, feldolgozás. *Modern Nyelvoktatás* 1–2, 13–28. http://epa.niif.hu/03100/03139/00009/pdf/EPA03139_modern_nyelvoktatas_2009_1-2_013-028.pdf

Vermes Albert 2020. *Fordítás és kontextus. A másodlagos kommunikációs helyzetek kezelésének lehetőségei a fordításban. Válogatott tanulmányok*. Eger: Líceum Kiadó.

Források

Móra Ferenc 1932. *Aranykoporsó*. https://mek.oszk.hu/00900/00961/00961.pdf (Letöltve: 2024. 05. 01.).

Dr. Pepó Pál 2010. *Növénynemesítés*. Tankönyv. Debrecen: Agrármérnöki MSc szak. https://dtk.tankonyvtar.hu/bitstream/handle/123456789/8591/0010_1A_Book_07_Novenynemesites.pdf?sequence=2&isAllowed=y (Letöltve: 2024. 05. 01.).

Fábri Zoltán 2018. Hidak és árkok. In: Dr. Tóth Ernő: *Hidak az irodalomban. Lánchíd füzetek 20*. Debrecen: Főnix Média Bt. Debreceni Nyomda Üzemében. https://hidak.hu/konyvek/Lanchid_20_Hidak_az_irodalomban.pdf (Letöltve: 2024. 05. 01.).